

Zitierhinweis

Boček, Vít: review of: Martina Šmejkalová, Praporu věren i ve ztraceném boji. Vladimír Šmilauer – život a dílo filologa (1895–1983), Praha: Academia, 2015, in: Český časopis historický, 2015, 4, p. 1063-1066, DOI: 10.15463/rec.1367571936

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

vence, na něž se odvolával před poválečným norimberským tribunálem, nebyly motivovány humánními ohledy, ale pragmatickým propočtem politických i finančních nákladů na potlačování reakce v podobě silícího odboje. Říšský komisař aktivně, ale neúspěšně argumentoval proti násilným akcím nařízeným říšskými orgány, jež považoval za kontraproduktivní. Znáмым příkladem bylo rozhodnutí konfiskovat radiopřijímače všem Nizozemcům kromě aktivních nacistů. Tím, že se okupační moc sama připravila o možnost propagandisticky působit na nizozemskou společnost, byla symbolicky zavržena chimérická snaha říšského komisaře motivovat Nizozemce k přijetí velkogermánské ideologie.

Seyss-Inquartovi jeho tvrzení, že se snažil zmírňovat dopad okupace na nizozemské obyvatelstvo, ani svalování viny za zločiny okupační moci na Wehrmacht a SS v konfrontaci s Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku nepomohlo: byl uznán vinným ve třech ze čtyř bodů obžaloby a oběšen jako poslední z odsouzených v hlavním procesu s nacistickými zločinci. I přes Seyss-Inquartovo klíčové postavení v okupovaném Rakousku a Polsku byly přitom rozhodující důkazy vztahující se k jeho úřadování ve funkci říšského komisaře: jak sám trefně poznamenal, jeho oprátka byla spletena „z holandského konopí“. Lítost nad svými činy Seyss-Inquart nikdy neprojevil a ani v Norimberku se na rozdíl od většiny obviněných nesnažil distancovat od radikálního antisemitismu. „Evakuaci“ nizozemských Židů, jež vedla k zavraždění asi 90 % z nich, „morálně“ obhajoval a jedním dechem ji srovnával s poválečným vysídlením Němců z východní Evropy. Koll na řadě pramenů včetně soukromých zápisků z vězení ukazuje, že Seyss-Inquart v nacistickém hnutí nepatřil mezi „konformisty“. Autentičnost jeho víry v nacistickou ideologii se pojila s kariérismem: snaha vyniknout v roli vzorného funkcionáře vehnala tohoto muže na dráhu pachatele válečných zločinů a zločinů proti lidskosti.

Kollova monografie, založená na důkladné rešeršní práci, je působivá svým rozsahem i čtivým podáním. Seyss-Inquartovo působení na poli vymezeném klíčovými orgány nacistického Německa a měrou přizpůsobení či resistance nizozemské společnosti vůči okupantům je ilustrováno na řadě konkrétních případů. Konceptuální pojetí úřadu říšského komisaře v Haagu jako „prostřednické“ mocenské struktury (Zwischengewalt), která v maximální míře využívá vlastního manévrovacího prostoru, je pak možno chápat jako výzvu pro další srovnávací výzkum.

Daniel Putík

Martina ŠMEJKALOVÁ

Praporu věren i ve ztraceném boji. Vladimír Šmilauer – život a dílo filologa (1895–1983)

Praha, Academia 2015, 652 s., ISBN 978-80-200-2439-8.

Obsáhlá monografie o životě a díle významného českého lingvisty Vladimíra Šmilauera představuje bohatý zdroj informací o této postavě a kontextech, do nichž se zapojovala. Kniha obsahuje vedle úvodu (s. 11–21) tři velké celky. První z nich (s. 23–150) pojednává v jediné dlouhé kapitole o Šmilauerově osobním životě a o vnějších aspektech jeho

vědecké dráhy. Druhý celek (s. 151–440) tvoří šest dílčích kapitol představujících a diskutujících postupně Šmilauerovu práci a výsledky v jednotlivých lingvistických disciplínách, zejména v oblasti nauky o vlastních jménech, v úseku větné skladby a na poli lexikografie; pojednává se také o Šmilauerově různorodé činnosti recenzentské a jeho aktivitách týkajících se jazykové kultury. Třetí celek (s. 441–487) v kratší kapitole shrnuje Šmilauerovo působení pedagogické. Následují závěr (s. 488–494), anglické *summary* (s. 495–503), seznam literatury (s. 504–540) a přílohy (s. 541–563) přinášející přepis několika dokumentů ze Šmilauerovy pozůstalosti. Knihu uzavírá bibliografie prací Vladimíra Šmilauera a prací o něm a jeho díle, kterou sestavila Eliška Kudláčková-Doležalová (s. 564–633), dále je připojen ještě seznam otištěných obrazových příloh (s. 634–641); publikace obsahuje 71 doprovodných dokumentů – fotografií, dopisů či jen jejich konspektů a podobně – seřazených v samostatném, nepaginovaném oddílu na konci také jmenný rejstřík (s. 642–651).

Pro pochopení významu recenzované monografie a jejího místa v historiografii české lingvistiky (zejména dvacátého století) je možno vyjít z Vykypělova¹ rozlišení viditelných a neviditelných dějin lingvistiky. Zatímco dějiny viditelné jsou představovány publikovanými jazykovědnými texty, tedy především pojmy, myšlenkami a výsledky v nich obsaženými, dějiny neviditelné tvoří archivní materiály, včetně pramenů ze života lingvistů.

Na poli neviditelných dějin české (potažmo československé) lingvistiky se v poslední době událo leccos záslužného. Byly vydány různé archivní materiály,² včetně pamětí³ a korespondence⁴ jednotlivých lingvistů, nebo se na existenci takových dokumentů alespoň upozorňuje.⁵ Přesto je třeba dodat, že těchto počínů není zase tolik, kolik by bylo zapotřebí, a mnohdy jsou výsledkem činnosti lingvistů, jejichž hlavní pracovní náplň je jiná a kteří si k této ediční práci jaksi narychlo „odskočili“ odjinud. Specifickou podskupinu neviditelných dějin ještě tvoří publikované rozhovory s lingvisty o jejich životě a práci,⁶ v tomto případě se všemi riziky vyplývajícími z přirozených slabin metody orální historie.⁷

1 Bohumil VYKYPĚL, *Skizzen zur linguistischen Historiographie*, München 2013, s. 7–8.

2 Srov. Petr ČERMÁK – Claudio POETA – Jan ČERMÁK (edd.), *Pražský lingvistický kroužek v dokumentech*, Praha 2012.

3 Srov. Vilém MATHESIUS, *Paměti a jiné rukopisy*, edd. Josef Hladký, Praha 2009; Julie NOVÁKOVÁ, *Paměti aneb Autobiografie. Třináct olomouckých let (1948–1961)*, ed. Tomáš Motlíček, Olomouc 2008.

4 Srov. Václav MACHEK, *Korespondence*, I–II, edd. Vít Boček a Petr Malčík, Praha 2011; Marie HAVRÁNKOVÁ (ed.), *Pražský lingvistický kroužek v korespondenci. Korespondence z let 1923–1974*, Praha 2008; Marie HAVRÁNKOVÁ – Vladimír PETKEVIČ (edd.), *Pražská škola v korespondenci. Dopisy z let 1924–1989*, Praha 2014.

5 Srov. Robert DITTMANN, *Jakobsonova pozůstalost: čekající příležitosti*, Bohemica Olomucensia 3, 2011, s. 115–118.

6 Srov. Jan CHROMÝ – Eva LEHEČKOVÁ (edd.), *Rozhovory s českými lingvisty*, I–III, Praha 2007–2010; Dušan ŠLOSAR, *Jaké hlavy, takový jazyk. Rozhovor o češtině a o životě vedli Jiří Trávníček a Jiří Voráč*, Brno 2008.

7 Kupříkladu na mnoha místech Rozhovorů s českými lingvisty by bylo možno ukázat, jak se u konkrétních pamětníků liší od skutečnosti například časové zařazení událostí.

V rámci viditelných dějin lingvistiky se objevují tradiční práce zaměřené faktograficky. Spadají sem především výsledky větších týmových⁸ či sólových⁹ projektů, ale bývají koncipovány spíše jako přehledové pomůcky než jako díla analytická a interpretační, a o vymezené látce v nich bývá pojednáno mezerovitě. Na nejzazší okraj viditelných dějin lingvistiky sám sebe svým vlastním vymezením umístil přístup Jana Kořenského a jeho epigonů, hlásající, že vnější kontext není pro dějiny lingvistiky podstatný, ba dokonce ani není jejich předmětem. „Opravdové“ dějiny lingvistiky se mají dotýkat pouze úzce odborných témat. Nejhlasitěji to tvůrce této koncepce vyjádřil myšlenkou, že „primárně netvoří historii lingvistiky personální portréty králů a knížat lingvistiky, lingvistických stran a společenství, ba ani popisy případných lingvistických bitev, ale popisy pohybu významů v jejich stýkání a potýkání“.¹⁰

Ve skutečnosti se však ukazuje, že práce na neviditelných dějinách má svůj důležitý smysl v jakémsi ozřejmování, doplňování oněch základních, viditelných textů. Viditelné i neviditelné dějiny tvoří dvě strany téže mince a mohou se vhodně doplňovat, přičemž většinou asi musí mít práce s informacemi základními (viditelnými) prioritu, někdy však – v závislosti na povaze zkoumaného předmětu a třeba i prosté (ne)doloženosti primárních textů logicky převládá práce s informacemi sekundárními (neviditelnými). Nejprůběžnějšími takto kombinujícími pracemi byly zatím Tomanovo pojednání o Pražském lingvistickém kroužku¹¹ a dvě knižní publikace Vykypělovy.¹² Nyní k nim přistupuje práce Šmejkalové o místě a významu díla Vladimíra Šmilauera v československé lingvistice. I Šmejkalová nicméně cítila potřebu se s výše zmíněným extrémním přístupem nějak vyrovnat. Učinila tak sympaticky krátce (s. 12–13) poukazem na některé sociologické a historické přístupy stavící do centra pozornosti jednající subjekt v dějinách.¹³ V samotném pojednání o Šmilauerovi pak – vlastně spíše implicitně – transponovala tento přístup do historiografie lingvistiky a ukázala jeho výhodnost a sílu. Práce Šmejkalové tak nakonec velmi pěkně ilustruje propojenost „vnějšího“ a „vnitřního“ provozu lingvistiky jako vědní disciplíny. Jedno bez druhého by bylo mnohdy jen těžko nebo omezeně uchopitelné. Obzvláště to snad platí pro období totalitních režimů, kdy se ve vědě výrazněji než jindy uplatňuje ideologie. Byť třeba sám konkrétní pracovník zůstává imunní vůči ideologickým tlakům a drží se stranou ideologických sporů, jak to vidíme právě u Šmilauera, přece do jeho vědecké práce vnější

8 Jana PLESKALOVÁ – Marie KRČMOVÁ – Radoslav VEČERKA – Petr KARLÍK (edd.), *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*, Praha 2007; Jiří ČERNÝ – Jan HOLEŠ (edd.), *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*, Praha 2008.

9 Radoslav VEČERKA, *Slovník českých jazykovědců v oboru bohemistiky a slavistiky*, Brno 2013.

10 Jan KOŘENSKÝ, *Jak psát dějiny lingvistiky*, *Naše řeč* 93, 2010, č. 4–5, s. 190–192.

11 Jindřich TOMAN, *Příběh jednoho moderního projektu. Pražský lingvistický kroužek 1926–1948*, Praha 2011.

12 Bohumil VYKYPĚL, *Život a dílo Adolfa Erharta. Kapitola z dějin české vědy*, Praha 2008; TÝŽ, *Skizzen zur linguistischen Historiographie*, München 2013.

13 Děje se tak ovšem pouze na základě sekundárních textů pojednávajících o takových přístupech. Citují se Karel MÜLLER, *Koncept občanské společnosti: pokus o komplementární přístup. Tocquevillovské dědictví a giddensovská perspektiva*, *Sociologický časopis* 39, 2003, 607–624 a Miloslav PETRUSEK, *Anthony Giddens – teoretik strukturace a modernity* [doslov], in: Anthony Giddens, *Důsledky modernity*, Praha 2003, s. 159–200.

kontext zasahuje, a nepřímým tak ovlivňuje její výsledky, třeba jen tím, že něco daný vědec dělat může a něco nemůže. I to má pak na vznešeně formulovaný „pohyb významů“ svůj vliv.

Šmejkalová pojala svůj úkol svědomitě a hloubkou záběru je její monografie na poli dějin naší lingvistiky dvacátého století ojedinělým počinem. Výraznou zásluhu na tom má práce s archivními prameny, z nichž mnohé navíc pocházely z dosud nezpracovaných fondů (k jejich soupisu viz s. 18–19). Jednalo se tedy o práci, do které se jinak lingvisté příliš nepouštějí. Díky tomu před námi vystupuje plastický obraz Vladimíra Šmilauera vědce i člověka, a máme tak před sebou další dobře vyprávěný příběh intelektuála procházejícího peripetemi dvacátého století, příběh toho druhu, jichž je nám stále naléhavě třeba.

Pokud jde o konkrétní obsah, bývá u podobných publikací lepší nepokoušet se jej na omezeném prostoru zprávy či recenze převyprávět. Upozorním proto jen výběrově na jednu pozoruhodnost a její paralelu odjinud. Profesní dráha Vladimíra Šmilauera byla v obecně metodologické rovině poznamenána jeho rezervovaným vztahem ke strukturalismu Pražské školy, což se na institucionální rovině projevilo vzájemně chladným poměrem mezi ním a Pražským lingvistickým kroužkem a na personální rovině vzájemně komplikovaným vztahem s Bohuslavem Havránkem, jednou z vůdčích postav naší lingvistiky. Posledně zmíněný aspekt pak přetrvál i po faktickém zániku Kroužku, napjatý vztah s Havránkem byl celoživotní a evidentně byl do vysoké míry osobní povahy. Šmejkalová jednak shrnuje a diskutuje všechny podstatné body tohoto vztahu (s. 168–183), jednak otiskuje dokument ze Šmilauerovy pozůstalosti, ve kterém sám Šmilauer tuto situaci popsal ze svého pohledu (s. 542–545). Jsou to velmi důležité pasáže pomáhající dokreslit povahu Havránkovy osobnosti, jež by si monografické zpracování zasloužila přinejmenším stejně jako právě Šmilauer.¹⁴

Paralelou popsané situace, byť ze zcela jiného prostředí, a tedy s jinými determinanty, je rovněž napjatý, respektive snad až vysloveně nepřátelský vztah mezi ukrajinským lingvistou Jurijem Ševelovem (George Y. Shevelov) a Romanem Jakobsonem během emigrantských let obou vědců ve Spojených státech amerických. Podobně jako Šmilauer zde Ševelov zastával pozici obrannou a spíše trpnou, zatímco Havránek s Jakobsonem byli jakožto mocensky silnější hybateli a určovateli charakteru uvedených vztahů. Obdobně jako Šmilauer i Ševelov se nakonec ke svému vztahu s Jakobsonem vyjádřil písemně; na rozdíl od Šmilauera svůj text dokonce publikoval,¹⁵ což pak přineslo i zprvu rukopisnou, ale s odstupem času publikovanou (v ukrajinském překladu) reakci Jakobsonova zastánce Horace G. Lunta.¹⁶ I v tomto případě se jedná o ne nepodstatný střípek z neviditelných dějin lingvistiky, přispívající k poznání osobnosti všech zmíněných jazykovědců. Obě paralely pak nutí k přemýšlení, do jaké míry mohou osobní kontroverze mezi silnými vědeckými osobnostmi ovlivnit vývoj oboru. Recenzovaná monografie přináší větší množství takových inspirujících témat.

Vít Boček

14 Zatím srov. výběrově Bohumil VYKYPĚL (ed.), *Bohuslav Havránek. Contributions to his life and work*, München 2013.

15 Jurij ŠEVELOV, *Zustřiči z Romanom Jakobsonom*, *Sučasništ* 12, 1994, s. 93–128.

16 Horace G. LUNT, *Z privodu spogadiv Ševelova*, *Krytyka* 11, 2010, č. 11–12, s. 43–46.